

Darja Mazi-Leskovar
Maribor

MORALNOVZGOJNA FUNKCIJA V AMERIŠKI MLADINSKI PROZI 19. STOLETJA

Uvod

Ameriška mladinska proza je s svojo etično funkcijo vseskozi nagovarjala mladega bralca, vendar pa je bil pomen moralnovzgojnih elementov v posameznih obdobjih njene zgodovine različen. Tudi v teku 19. stoletja se je vloga etične razsežnosti proznega ustvarjanja spreminjala: zaznamovali so jo predvsem različni pogledi na besedno umetnost in na njeno družbeno vlogo ter na mladega bralca in na njegovo mesto v družbi. Kljub vsej raznolikosti pa moralna in vzgojna vprašanja v ameriški mladinski prozi 19. stoletja niso bila nikoli zanemarjena — še več, v nekaterih razdobjih so bila izrazito poudarjena. Ves čas so tako nesporno vplivala na bralčeva vrednostna razmerja in s tem soustvarjala podobo mladega Američana — bolj ali manj v skladu z družbenimi pričakovanji. Slednja so se v teku stoletja spreminjala, saj je ameriška družba v 19. stoletju preživljala mnoge korenite in daljnosežne spremembe.

Dežela, ki se je po zmagi nad Anglijo (1815) dokončno otrsela svojih prejšnjih gospodarjev, je po mnogih notranjih pretresih in državljanski vojni (1865) stopila v obdobje hitrega razcveta — širitve na zahod in industrializacije. Če je v začetku stoletja še gradila svojo identiteto predvsem na puritanizmu, jo je kaj kmalu pričela opirati na nove ideale, ki naj bi oblikovali ameriško narodno zavest. V teh prizadevanjih je izstopala književnost, saj so novi, izključno ameriški simboli posredno ali neposredno rasli predvsem iz literarnega snovanja. Mogoče se zdi komaj verjetno, vendar so prve narodne junake oblikovala zlasti tista dela, ki jih danes uvrščamo v mladinsko prozo. Ameriška družba ni zaman posvečala posebne pozornosti pisanju za mladino!

V skladu s svojo poudarjeno družbeno vlogo je mladinska proza do konca 40. let prejšnjega stoletja še nadalje predstavljala družbeno sprejete ideale in vzorce vedenja ter ravnanja kot edino sprejemljive za posameznika in skupnost. Velika večina ustvarjalcev je nedvoumno podpirala splošna družbena prizadevanja; v drugi polovici stoletja pa zasledimo nova, pogosto nasprotujoča si gledanja na posameznika, književnost in družbo kot celoto.

Uresničevanje družbenih moralnovzgojnih ciljev bi bilo sicer s stališča razvidnosti etičnih vrednot in moralnih norm še vedno razmeroma lahko, ker je bila družba dovolj enovita, da je bila njena moralno-etična naravnost povsem jasna,

vendar pa se v marsičem spremeni pojmovanje bistva mladinske književnosti in njene vloge. Mladinska proza si ne prizadeva več, da bi v vsakem primeru zagovarjala družbene vrednote in v skladu z njimi zastavljene cilje, istočasno pa etična razsežnost kot taka preneha biti najbolj poudarjena sestavina literarnega dela. Prepoudarjanje vzgojno-poučne funkcije se prične umikati prizadevanju za večjo uravnoteženost vsaj spoznavne in etične komponente, če že ne tudi estetske razsežnosti mladinskih proznih del.

Mladinska proza od 1800 do 1865

V začetku 19. stoletja so družbeno priznane etične vrednote in moralne norme slonele predvsem na puritanski doktrini. Čeprav so prozni ustvarjalci nadaljevali tradicijo 18. stoletja in so zatorej izhajali iz prepričanja, da so mladi bralci nepopolna in z grehom zaznamovana bitja, pa so zagovarjali stališče, da s primerno vzgojo lahko odrastejo v odgovorne osebe. Kljub povsem nedvoumnim moralnovzgojnim ciljem med pisci mladinske proze zasledimo dve struji, od katerih vsaka na svoj način poskuša uresničevati smotre, ki jih je književnosti zaupala mlada ameriška družba. Prva smer, ki je združevala zlasti starejše avtorje, je zagovarja vzgojne pristope, ki jih razkriva že mladinska proza 18. stoletja; druga, ki so jo oblikovali mlajši pisatelji, pa se opira zlasti na metode rousseaujevskega modela vzgoje.

Starejši avtorji v svojih zgodbah, kjer iz celote diha izrazit moralnovzgojni redukcionizem, podajajo idealne vzore ali pa prikazujejo običajne otroke, ki se zaradi pravilne vzgoje oklenejo moralno neoporečnih in družbeno sprejemljivih vedenjskih vzorcev. Idealni otroci niso le vzori svojim vrstnikom, pogosto moralno dvigajo tudi odrasle ali jih celo spreobračajo. Pisateljica **Martha Mary Sherwood** (1775–1851) na primer v delu *Little Henry and his Bearer* (1814) prikaže dečka Henryja, ki ga starši zanemarjajo, tako da spozna pravo vero šele s pomočjo male prijateljice – a preden umre, še sam spreobrne odraslega služabnika.

V delih, kjer se ne pojavljajo izjemni otroci, pa večji del moralne vzgoje temelji na razkrinkavanju krivde in vzbujanju kesanja. Pisci so poskušali pokazati na pogubne posledice moralno nesprejemljivega ali družbeno neprimerne ravnanja, pri čemer so se posluževali tudi prizorov, ki naj bi vzbujali strah ali celo grozo. Če se povrnemo k najbolj uspešni pisateljici te struje, k že zgoraj omenjeni M.M. Sherwood, ter si v luči moralnovzgojnih elementov pogledamo njeno najbolj znano delo *The History of the Fairchild Family* (1818, 1842, 1847), opazimo, da se otroci iz družine Fairchild občasno resneje pregrešijo – sem ter tja se zlažejo ali kaj ukradejo – sicer pa se vedejo kot večina otrok njihove starosti. Včasih jih celo starši sami preizkušajo, da bi ugotovili, če se znajo premagati. Vedno, ko ravnajo napak, so kaznovani. Nekoč so se prepirali in starši so jih peljali gledat obešenca, ki je ubil svojega brata. Tako naj bi spoznali, kaj se lahko pripeti, če bi še nadaljevali z nesoglasji. Pomenljivo je, da so pripovedi o družini Fairchild, kljub tolikšni strogosti v besedah in dejanjih, doživljale številne ponatise celo sredi druge polovice 19. stoletja.

Mlajši pisci mladinske proze so večinoma sprejemali nove vzgojne principe, ki so izhajali iz povsem drugačnega videnja otroka, zaradi česar so se vedno bolj oddaljevali od dotedanega pojmovanja vzgoje. Sklicevali so se predvsem na otrokovo razumnost in njihovo doseganje moralnovzgojnih ciljev je temeljilo zlasti na

pozitivni spodbudi. Mladi bralci naj bi se s pomočjo zgleda ter primernega poučevanja naučili obvladovati svoj značaj ter ravnati v skladu s trezno presojo. Pisci so se poskušali osredotočiti na otrokovo doživljanje sveta in na njegovo vedenje, ki naj bi sčasoma postalo odgovorno in zavestno disciplinirano. Pa ne zato, ker bi se bal posledic, temveč zato, ker je doumel, da ga starši in učitelji vzgajajo v njegovo dobro. Ve, da mu odrasli pomagajo, saj ga opozarjajo na vzročne povezave med ravnanjem in posledicami; razen tega pa spoznava, da mu raje razlagajo kot pa da ga kaznujejo. In kadar pogreši, se iz posledic in iz neutrudnega pojasnjevanja nauči, kako naj bi ravnal v bodoče.

Avtorji so si prizadevali, da bi v svojih deli podali čimveč pozitivnih vzorov. Enega izmed prvih je oblikoval **Parson Weems** z delom *Life of George Washington; With Curious Anecdotes, Equally Honorable to Himself and Exemplary to his Young Countrymen* (1806), kasneje izdano tudi pod krajšim naslovom *The Life of Washington the Great*. Že iz naslova lahko razberemo, da je pisec želel predstaviti prvega ameriškega predsednika kot pravega vzornika. To mu je tudi uspelo, saj je dokaj nadroben opis Washingtonovih mladih dni pospremil s številnimi prigodami, ki so junaka pokazale kot izredno osebnost. Generacije mladih Američanov so ga občudovale, ko je kot deček priznal, da je iz čistega domoljubja posekal očetovo najboljšo češnjo le zato, ker se je imenovala »angleška češnja.« Ker je svojo izpoved podkrepil s slavnim stavkom: »Ne morem se zlagati!«, mu je oče odpustil in ga za povzročeno škodo ni kaznoval. Tako je delo s svojimi moralnovzgojnimi sestavinami oblikovalo bralce vseh starosti (tudi starše), čeprav je vzgojnost zaradi narave biografije dobila povsem nove razsežnosti. Razen tega Weems ni prikazal le eno izmed največjih osebnosti ameriške zgodovine kot preprostega otroka, ki je s plemenitim in neustrašnim premagovanjem težav rasel v pobožnosti, dobroti in modrosti, temveč je govoril tudi o ameriški resničnosti, o zgodovini in dogodkih, ki so bili stari komaj eno generacijo. S tem je v mladinski prozi položil temelje, na katerem so gradili številni kasnejši pisci, ki so vzgajala v duhu narodne zavednosti in lojalnosti. Washingtonova biografija je kot prvi poskus ustvarjanja »ameriške legende« močno vplivala na oblikovanje odnosa do moralnih vrednot in na krepitev narodne zavednosti, saj je v dveh letih doživela kar 7 ponatisov, kasneje pa se je uvrstila med priljubljena osnovnošolska branja.

Pomen etične funkcije mladinske književnosti sta poudarjali tudi American Sunday School Union in American Tract Society. Obe zvezi sta med drugim spodbujali pisce, naj bi objavljali dela, ki bi oblikovala mladino v pravoverne in moralno vzorne državljane. Izdali sta vrsto verskovzgojnih publikacij, v katerih sta v obliki zgodbic (*tracts*) opozarjali na spoštovanje zapovedi in predpisov, kot na primer na pomen dobrodelnosti in usmiljenja do revnih in pomoči potrebnih ali na spoštovanje nedelje. V njunih besedilih je vsakemu prestopku sledila kazen: otrok, ki krade jabolka, neizogibno pade z drevesa in se pri tem poškoduje. Nedvoumno sta posvarili tudi pred razvadami, ki so se razpasle med odraslimi. V ta namen je zveza American Sunday School Union izdala večje število del, ki so nagovarjala mlade, naj se povsem odpovejo pitju alkoholnih pijač. Med prvimi je izšla pripoved *The Glass of Whiskey, a temperance book from the American Sunday School Union* (1825), v kateri izdajatelj v obliki nagovora mlademu bralcu razlaga, zakaj vsakršen poskus pitja in celo okušanja alkohola vodi v neizogibno pogubo.

Med avtorji, ki so pisali v skladu s priporočili obeh zvez izstopata **Samuel Griswold Goodrich** (1793–1860), in **Jacob Abbot** (1803–1879). V njunih delih sreča-

mo mlade junake različnih starosti. Moralnovzgojna funkcija njunih pripovedi temelji na predpostavki, da je otrok radoveden in razumen, zaradi česar lahko dosežemo, da doume, kaj od njega pričakujemo. Tako na primer Abbotov petletni Rollo najprej sitnari, ker se ne sme igrati, dokler ne opravi svojih dolžnosti, a po materinem mirnem in odločnem opozorilu sprevidi, da mora ubogati: obžaluje svojo neučakanost in dokonča nalogo.

V delih, kjer pa pisca predstavita starejše otroke, srečamo nove etične razsežnosti, vloga moralnovzgojnih elementov v celoti pa se zmanjša. Zgodbe obeh avtorjev so sicer še vedno vzgojno naravnane, saj vzpodbujajo zavest navezanosti na domačo zemljo in ljubezen do domovine, vendar pa se težišče prenese iz vzgoje na izobraževanje. Mladi Američani naj bi s pomočjo mladinske proze čimbolje spoznali svojo domovino, da bi jo lahko vzljubili. Goodrichevim bralcem odkriva Ameriko starček Peter Parley, Abbotovim pa kar mladi junak Rollo, ki postane veliki popotnik. Ne glede na to, kdo je tisti, ki se v pripovedih poda na pot, pa oba pisatelja predstavljata geografske značilnosti prostranih ZDA in slavna zgodovinska dejstva, na katerih temelji mlada država. S tem, ko poskušata vzbuditi občudovanje naravnih danosti in pogumnih ter domiselnih Američanov, vzgajata v domoljubju.

Da je prizadevanje za oblikovanje narodne zavesti postalo ena izmed bistvenih poslanstev literarnega ustvarjanja dokazuje tudi **Washington Irving** (1783–1859). Čeprav svoje proze ni posebej namenil mladim bralcem, njegovi zapisi bogatega ljudskega izročila, *A History of New York, by Dietrich Knickerbocker* (1809) in *Sketch Book* (1819), predstavljajo enega izmed temeljev ameriške mladinske proze. Pisatelj je zapisoval predvsem nizozemsko izročilo, vendar pa je v knjižni obliki zbral pripovedi, ki so bile z etičnega stališča sprejemljive tudi za priseljence iz drugih dežel. S svojimi moralnovzgojnimi sestavinami so oblikovale, pogosto pa tudi zabavale – predvsem ko so opozarjale na trezno presojo in uporabo zdravo pameti. Irvingova proza raste iz tradicije evropskih naseljencev in zatorej posreduje le tiste moralne vrednote ki jih je sprejemal beli priseljenec.

Bistveno bolj kompleksno etično razsežnost pa razbiramo iz opusa **Jamesa Fenimora Cooperja** (1789–1851), ki v svojih romanih ni predstavil vrednostnih vprašanj le tako, kot jih je videla večina belopolnih Američanov, temveč tudi tako, kot so jih videli Indijanci in tisti redki belci, ki so si prizadevali za prekinitev sovražnosti med domorodci in prišleki. Pisatelj je v želji, da bi vzgojno vplival na belopolte Američane, pokazal na enega največjih virov ameriških moralnoetičnih vprašanj, iz katerega je vedno znova črpala tudi kasnejša mladinska proza.

Romani, ki sestavljajo zbirko *Leatherstocking Tales*, naj bi v bralcih vzbudili zavest moralne odgovornosti. Belci naj bi spregledali, da morajo z Indijanci vzpostaviti pravi dialog in zgraditi družbo, v kateri bi obe kulturi ne le sobivali, temveč se medsebojno dopolnjevali. Cooperjeva prizadevanja se niso omejila na uveljavljanje strpnosti do domorodcev, saj je med njimi, kot med belci, odkrival dobre in slabe značajske poteze. Merila so dlje: na priznanje vseh tistih moralnoetičnih principov, ki jih Američani kot kristjani lahko razpoznajo za dobre, ter na spoštovanje vseh tistih posebnosti rdečekožcev, ki izhajajo iz svojskosti njihove kulture in niso v nasprotju s človečnostjo.

Etične razsežnosti Cooperjevih del pa presegajo problematiko medrasnih odnosov in vrednostno zajamejo človekovo bivanje v celoti. Njegovi izjemni junaki, ki so postali eden izmed najbolj razpoznavnih simbolov ZDA, pogosto razmišljajo o odnosu do samega sebe, do soljudi, do družbe in narave. Tehtajo svoja dejanja in

presojajo svoje odločitve: pri tem kažejo zvestobo svojim idealom in spoštovanje moralnoetičnih principov svojega rodu. Glavni junak, beli lovec Usnjena nogavica, in njegova neustrašna indijanska prijateljka nadvse cenijo poštenje, dano besedo in odgovornost; pripravljeni so priskočiti na pomoč, pa četudi bi s tem izpostavili svoje življenje. Obsojajo vsakršno obliko krivice in opozarjajo na nemoralen odnos do narave in okolja. Tako na primer grajajo neodgovorno pobijanje živali in nepotrebno sečnjo gozdov. Njihov ideal je življenje v sozvočju z naravo.

J. F. Cooper v teh svojih prizadevanjih seveda ni razglašal splošnih družbenih prizadevanj, temveč svoje spoznanje in prepričanje, da je moralnovzgojna vloga književnosti tudi oblikovanje etičnega odnosa belcev do Amerike: do prostora in ljudi, ki so živeli na tem ozemlju pred prihodom belcev.

Če se je zdela ameriška družba vsaj navzven neprizadeta ob indijanskem vprašanju, pa je v njej vedno glasneje odmevala zahteva po odpravi suženjstva. **Harriet Beecher Stowe** (1811–1896) je s svojim delom *Uncle Tom's Cabin; or Life among the Lowly* (1852) pogumno opozorila na težo moralnega vprašanja ter s tem izzvala vsesplošno razpravo o etičnosti ameriške družbe. Avtorica je razglašala nesprijemljivost kakršnega koli zatiranja (tudi izkoriščanja delavstva) in svoje prepričanje utemeljevala v evangeliju. Če so Američani kristjani, so po vseh svojih močeh dolžni lajšati položaj zatiranih in se bojevati za prepoved suženjstva, pa čeprav s tem odvedo poslušnost državi.

H. Beecher Stowe je s prikazom kvekerske nasebine, kjer si vsi prebivalci prizadevajo, da bi pomagali pobeglim črncem, vnesla v ameriško prozo nov pogled na etičnost državljanske neposlušnosti. Razplet pripovedi povsem jasno opozarja, da je odgovor na moralna vprašanja domena vesti in sad posameznikove zavestne opredelitve, zaradi česar je neodvisen od trenutne zakonodaje in družbenega sankcioniranja. Še več, vsak posameznik se je dolžan zavzeti za resnico in pravico v ožjem in širšem okolju, torej tudi na nivoju države. Roman, ki si ga je v najkrajšem času prisvojila mladinska književnost, je tako opozoril ne le na izjemno etično moč književnosti, temveč tudi na hkratno bližino in odmaknjenost, ki sta se vzpostavili med literaturo in družbenimi prizadevanji.

S stališča moralnovzgojne funkcije romana je bistvenega pomena vloga male Eve, ki v svoji popolnosti spominja na idealne književne junake iz prve polovice stoletja. Deklica s svojim usmiljenjem in vnemo za vse, kar je plemenito, omehča srca soljudi, tudi svojih vrstnikov: nevzgojenega bratranca, ki se je naučil krutosti do črncev pri svojem očetu in črnske sirote Topsy, ki se je zdelala nedovzetna za kakršna koli čustva, ker sama nikoli ni bila deležna ljubezni. Čim svojo nalogo opravi, umre – kot vsi idealni otroci. Kljub temu, da pod težo trpljenja izdihne tudi Tom, pa njuna moralna drža, ki izključuje vsakršno maščevalnost, prinaša upanje, saj dobroti, ki sta jo razdajala soljudem, plemeniti preživele, da v mejah svojih možnosti drug drugemu lajšajo življenje: mladi gospodar Shelby osvobodi vse svoje sužnje, Evina teta pa skrbi za Topsy kot za lastno hčer.

Koča strica Toma je zaradi poudarjene etične razsežnosti lahko opravila svoje družbeno poslanstvo, po drugi strani pa ostaja branje za mladino tudi v času, ko je suženjstvo že del zgodovine, prav zaradi svojih moralnovzgojnih komponent. Delo predstavlja vez med pripovedmi iz začetka 19. stoletja, kjer so idealni junaki spreminjali svojo okolico z etično močjo, ki je izhajala iz krščanske vere, ter prozo 20. stoletja, v kateri so belci in črnci utemeljevali svoj boj za človekove pravice, s katerim so nedvomno spreminjali ameriško družbo, na različnih etičnih izhodiščih.

Nov odnos ameriške mladinske proze do moralnoetičnih vprašanj, ki se tičejo družbe kot celote, veje tudi iz številnih del **Marka Twaina** (1835–1910), pisatelja, ki je s svojim pisanjem želel osveščati bralce, da ob hitrem materialnem napredku ne bi pozabili na številna nerešena moralna vprašanja. Tako se je v pripovedi *The Prince and the Pauper/ Princ in beraček* (1882) dotaknil vprašanj družbene pravičnosti. Čeprav dogajanje prikazuje Anglijo Henrika VIII (tj.16.stol.), je ravno tako naperjeno proti družbenim nepravičnostim sodobnih Združenih držav Amerike. Pisatelj je opozoril Američane, ki so bili premolo kritični do nekaterih obdobjih angleške zgodovine, na pretekle krivice, istočasno pa tudi na odgovorno vlogo družbenih institucij in na težo osebne odgovornosti na sploh. Izpostavil je predvsem vprašanje enakopravnosti pred zakonom. S tem je nedvomno pokazal na neznošen položaj, v katerem se je znašel velik del ameriškega prebivalstva – ne le črncev, ki so bili izpostavljeni kot žrtve, temveč tudi tistih belcev, ki niso mogli sprejemati nečloveške zakonodaje. In teh v Twainovih mladinskih delih ni malo! Njihov najodličnejši predstavnik, *Huckleberry Finn*, se po večdnevnem razglabljanju in spraševanju vesti zavestno odloči, da raje tudi sam krši zakon (da je raje pogubljen), kot da ne bi pomagal pobeglemu sužnju, ki, na fantovo veliko začudenje, čuti in doživlja svet podobno kot on sam. Iz tega velikega odkritja, da je namreč črni človek v bistvu ravno tak kot beli, izhaja Huckovo spoznanje, da so Jimove želje po svobodi vsaj toliko legitimne, kot njegova potreba, da je sam svoj gospodar.

Etične dileme Twainovih del pa se ne omejujejo na najbolj pereča družbena vprašanja, ampak vsebujejo tudi elemente, ki se razčiščujejo na osebni ravni. Pisateljevi junaki se pogosto odločajo, tehtajo svoja dejanja in izražajo sodbe ter se tako moralno opredeljujejo. Teža odločitev je poudarjena predvsem v delih, kjer se junaki srečujejo z zamenjavo in raznimi oblikami zatajitev. V zgodbah kot so *Tom Sawyer Detective/Tom Sawyer detektiv* (1896), *Tom Sawyer Abroad/Tom Sawyer v tujini* (1894) ter *Princ in beraček* se kalijo poštenje, družbena odgovornost in ljubezen do bližnjega. Usmiljenje, ki vodi mlade junake v različnih pripovedih, v zgodbi o zamenjavi (*Princ in beraček*) postane pravi moralni imperativ.

V obravnavi moralnovzgojne funkcije Twainove proze, ne moremo obiti pisateljeve misli iz predgovora k *Prigodam Toma Sawerya*, da namreč s svojim delom želi le zabavati. Pisatelj s svojo pripovedjo nedvomno zabava, vendar pa je tudi v tej uspešnici večkrat jasno pokazal, da so njegovi junaki čisto običajni otroci, ki živijo svoje moralno življenje in si iz dneva v dan izostrujejo svoj moralni čut – s tem pa je nedvomno vzgajal in moralno oblikoval svoje bralce!

To je bil tudi eden izmed pglavitnih ciljev proze **Horatia Algerja** (1834–1899). Pisatelj je v številnih zbirkah, med katerimi je najprej pritegnila pozornost *The Ragged Dick Series* (1868–1872), prikazoval mlade fante, ki so s poštenjem in trdim delom uspeli. Njihova prizadevanja, da bi se z odgovornim in zavzetim delom izkopal iz revščine ter se povzpeli na družbeni lestvici, so vedno kronana z uspehom, ne glede na to iz kako socialno šibkih krogov prihajajo. Uspešneži v družbenem in osebnem življenju, bivši poulični čistilci čevljev in prodajalci časopisov, so tako postali pravi simbol odprtosti ameriške družbe, v kateri naj bi moralno priznanje in materialen uspeh čakala prav vsakega mladega človeka, ki si ju s svojim vedenjem in ravnanjem zasluži.

Čez 100 Algerjevih del z izrazito poudarjeno moralnovzgojno razsežnostjo je

prispevalo k temu, da so se vrednote, ki izhajajo iz pozitivnega odnosa do dela in do družbe, zlasti vestnost, točnost, ustrezljivost, zanesljivost in poštenje, še bolj utrdile med ameriško mladino. Alger se je v svojem času uvrstil med najbolj popularne pisatelje, danes pa so njegova dela predvsem dokaz, da je prav mladinska proza sooblikovala idejo o »ameriškem snu«.

Pisatelji pa so vzgajali in etično oblikovali mlade bralce tudi s pustolovskimi povestmi. Različni avtorji (npr. **William Taylorja Adamsa** in **Charlesa A. Fosdicka**) so v številnih zbirkah ponudili odraščajočim fantom pripovedi, katerih junaki se ne urijo le v telesnih spretnostih in iznajdljivosti, ampak zavestno gojijo tudi moralne vrednote. V vsaki okoliščini ohranijo moralno trdnost in prisotnost duha. Držijo dane obljube, vestno izpolnjujejo svoje dolžnosti: vedno so se pripravljene postaviti za svoje prijatelje in komur koli priskočiti na pomoč.

Medtem ko so dela, ki so bila namenjena fantom s svojimi etičnimi elementi spodbujala bralce k aktivnemu življenju v naravi in družbi, zlasti k stremljenju za uveljavitev v poklicnem življenju, je proza, ki naj bi jo prebirala dekleta ponujajo povsem drugačne vzpodbude.

Že v 50. letih so se v družinskih povestih pojavile junakinje, ki s svojo etično podobo ponujale bralkam nov identifikacijski model. Deklice in odraščajoča dekleta so postala izredno občutljiva in tankočutna bitja. Na videz nemočne so trdno zasidrane v veri, potrpežljive in ljubeznive, zato kljub mehki naravi, prepogostemu vzdihovanju in potokom solza, uspešno kljubujejo raznovrstnim moralnim preizkušnjam. Še več, s svojim vzornim vedenjem pozitivno vplivajo na svoje okolje in nekatere celo spreobračajo stare, zakrknjene grešnike.

Srečujemo se s sirotami, kakršna je na primer Ellen Montgomery v delu *The Wide, Wide World* (1850). Pisateljica **Susan Bogert Warner** (1819–1885) je namenila roman odraslim, a so ga prevzele mlade bralke. Pripoved polna moralnovzgojne problematike predstavi odraščajočo deklico, ki v novem okolju trpi zaradi vsakodnevnih krivic. Kljub temu, da je prepogosto globoko prizadeta zaradi nerazumevanja, ostane dobrohotnega in blagega vedenja, vedno ustrezljiva in ljubezniva, tako da jo končno vsi vzljubijo. Uspe si pridobiti odrasle, ki skrbijo zanjo, najde si prijatelje med vrstniki in vzbudi pozornost prikupnega mladenič: čaka jo sreča. Pripoved je s svojimi etičnimi elementi vplivala na sentimentalno družinsko povest, ki se je razmahnila konec šestdesetih let. V delih številnih pisateljic srečujemo sorodno moralno problematiko: dekle si mora z odpovedovanjem in zatajevanjem pridobiti naklonjenost svojega okolja, a ne sme odstopiti od jasno začrtanih moralnih norm. Za svoje vzorno, moralno neoporečno ravnanje bo poplačana, ko bo srečala svojega princa.

Martha Finley (1828–1909), avtorica serije zgodb o Elsie, *Elsie Dinsmore* (1867–1905), pa je spremljala svojo idealno junakinjo celo do pozne starosti. Elsie je že kot deklica presenečala svojo okolico, saj ni dopustila, da bi jo kdor koli prisilil, da bi storila kar koli takega, kar bi bilo kakor koli v nasprotju z njenimi moralnimi principi. S svojo neomajanostjo in vztrajnostjo, ki jo je podkrepila tudi s potoki solza in omedlevicami, je postala moralni vzor v širši družini: svoje najbližje usmerja k bolj krepostnemu življenju. Taka ostane tudi v letih odraščanja, zato jo sreča spremlja vse življenje. Uspešna in zadovoljna je kot dekle, mati in babica. Živi v materialnem blagostanju, z ljudmi, ki jo spoštujejo in jo imajo radi. Svoje moralne vrednote lahko privzgaja svojim hčeram in vnukinjam, saj je skrb za dom in družino njena največja moralna dolžnost, ki ji prinaša tudi veliko zadovoljstvo.

Tako srečo so opisovala tudi številna dela drugih avtoric, vendar pa je že 1868 izšla povsem drugačna družinska povest, ki je v mladinsko prozo vnesla nove etične razsežnosti. **Louisa May Alcott** (1832–1888) je v delu *Little Women: or Meg, Jo, Beth and Amy / Male ženske* (1868) oblikovala povsem novo podobo deklitstva, odraščanja in vloge ženske v družbi. Štiri sestre so različnih značajev in vsaka sledi svojim, sicer moralno neoporečnim željam in nagnjenjem. Njihovi značaji se oblikujejo v času odraščanja – ne brez težav in brez pomoči drugih družinskih članov, predvsem matere, ki v svoji moralnovzgojni vlogi seznanja dekleta z družbenimi normami, a jim pušča svobodo izbire.

V središču pozornosti je Jo, energična junakinja, ki obžaluje, da se ji otroštvo izteka. Na vse pretege se upira, da bi izgubila svobodo, ki jo je imela kot deklica ter da bi se morala vesti tako »kot se spodobi dekletu njenih let.« Kakor je odločena, da bo ostala to kar je, se tudi zavestno bori s svojimi značajskimi slabostmi. Prizna si jih, o njih se pogovarja, včasih jih obvladuje. Njene moralne izbire so sad treznega premisleka: ne pusti se ukalupiti, ne sprejme socialnega statusa, ki ji ga vsiljuje družba. Ne želi se uveljavljati le na področju, ki je rezervirano za ženske.

Kljub moralnovzgojnemu poudarkom tega dela pa je L.M. Alcott v pripovedi *Jack and Jill*, ki je izšla 1880, jasno sporočila, da še ni prišel čas za uresničitev takih želja. Jill, samosvoje dekle, ki sanja, da je v vsem kos fantom, se mora poškodovati, da se v času dolgega okrevanja lahko sooči s številnimi moralnimi vprašanji. Ko spozna, za katere vrednote si mora kot ženska prizadevati, ozdravi. Telesno zdrava zaživi drugo življenje: moralno preobražena sprejme vlogo, ki ji jo nalaga družba.

Zaključek

Moralnovzgojna razsežnost ameriške mladinske proze 19. stoletja razkriva dokaj veliko kompleksnost etičnih vprašanj in vrednostnih opredelitev. V obdobju, ki se izteče s koncem državljanske vojne, naj bi proza za mladino v skladu s svojo družbeno vlogo oblikovala moralno trdne posameznike, zasidrane v puritanski tradiciji in vnete za dobrobit svoje mlade države. Pri tem je ubrala logično pot, saj se je najprej posvetila mlademu bralcu kot enkratni osebi, predvsem njegovemu moralnemu razvoju, šele zatem posamezniku kot članu širše skupnosti in države. Tako se je s časom tudi širilo njeno področje, čeprav se je paleta moralnovzgojnih vprašanj močno razmahnila predvsem s spreminjanjem videnje otroka in mladostnika ter družbene vloge književnosti.

To je toliko bolj očitno v drugi polovici stoletja, ko so se mladi bralci soočili tudi s perečimi družbenimi vprašanji, zlasti s tistimi, ki se navezujejo na odnos do črncev in s tem na odpravo suženjstva ter na problematiko razmerja do Indijancev. Pomenljivo je, da si je mladinska proza prisvojila dela (*Koča strica Toma*, *Usnjena nogavica*), ki so jih zaznamovala prav ta, za Ameriko bistvena vrednostna vprašanja. Bržkone se mladi bralci niso mogli pa tudi niso hoteli izogniti etičnim izzivom svoje dobe. Po drugi strani pa so prav mladinska prozna dela s svojim poveličevanjem vertikalne in horizontalne mobilnosti ter splošne odprtosti ameriške družbe soustvarjala mit o deželi uspeha. Seveda pa je bila uspešnost v družbi v skladu s tedanjimi moralnovzgojnimi prizadevanji uresničljiv sen le za mlade bralce moškega spola, saj so bila vrednostna vprašanja, s katerimi so se srečevala dekleta drugačne narave: omejevala so se na uspehe, ki jih ženske lahko doseže v krogu svoje družine in doma.

Mladinska proza je tako kljub prizadevanju, da ne bi bila le glasnica družbe svojega časa, ampak tudi povsem individualnih pogledov posameznega ustvarjalca, odražala predvsem čas in prostor v katerem je nastajala. Mladi bralci so odgovarjali na njene etične razsežnosti kakor bralci vseh časov in krajev: v duhu svoje dobe, na podlagi svoje osebne zrelosti in socialne izkušnje. Kljub temu, da danes ista besedila prebiramo iz delno drugačnih izhodišč, če ne zaradi drugega že zato, ker nas od njih ločita krajevna in časovna distanca, lahko v njih razpoznamo številne občeloške vrednote, večna moralna vprašanja in še vedno koristne vzgojne spodbude, ki pričajo o njeni univerzalnosti pa tudi povsem specifične etične dileme, vrednostne izzive in opredelitve, ki ji dajejo svojstven, le ameriški pečat.

SUMMARY

MORAL AND DIDACTIC FUNCTION OF THE 19th CENTURY AMERICAN CHILDREN'S PROSE

The 19th century American children's prose reveals a complex set of ethic questions and moral as well as didactic attitudes and standpoints. The beginning of the century was marked by writings where moral progress of the readers was fostered and the only aim of children's prose was to exhort readers to repentance or holy living. Later, however, according to the changes in the society which were reflected in the new social role of children's literature and in the new position the child got in the social structure, the ethic aspect of children's prose got new dimensions. After having secured that the young readers were strong enough as individuals, they had to be educated as proud and loyal citizens. The authors still emphasized the moral values but they were linked to the building of the national character as it is obvious from the works of *Parson Weems*, *Samuel Griswold Goodrich* and *Jacob Abbot*. In spite of the fostering of the positive attitude towards America, its land and society, young readers took over the books written for adults and dealing with the most controversial problems of the contemporary society. *Uncle Tom's Cabin* and the *Leatherstocking Tales* and *The Adventures of Huckleberry Finn* reveal the fact that children's prose faced the moral problems of its time and that it did not represent the issues just from the majority point of view. On the other hand it is the didactic and moral tales of *Horatio Alger* that contributed to the formation of the American dream. Naturally, the success story was reserved just for young boys who were encouraged to be moral and hard working in order to be able to take active part in life. The girls should wait for the success in the frame of their family, thus the sentimental family stories with their moral and didactic structure prepared the future young ladies to comply with the role a young woman had in the late 19th century society. Not all women writers found it ethical, but the development of *Louisa May Alcott's* prose tells the author was aware the time for the emancipation has not come yet.

The 19th century children's prose, even if approached by the 20th century reader, who undoubtedly views it from different standpoint due to the time and often also place gap, reveals a rich variety of universal human values and didactic incentives as well as specific ethic questions and moral issues which make it American and thus unique and attractive.

Prevod/Translated by: *Darja Mazi-Leskovar*